

prof. dr hab. Emil Tokarz
41-205 Sosnowiec
ul. Zamknięta 5 m.1
etokarz@gmx.co.uk

Sosnowiec, 02. 09. 2023.

Ocena rozprawy doktorskiej
pana mgra Novicy Vujovicia nt.
Crnogorski govori kao nematerijalno kulturno dobro
(*Czarnogórskie dialekty jako niematerialne dobro kultury*)
napisanej pod opieką naukową dr hab. Roberta Bońkowskiego,
prof. UŚ, Katowice 2023, ss. 120.

Z przyjemnością i wielkim zainteresowaniem przyjąłem do oceny rozprawę doktorską pana mgra Novicy Vujovicia, podejmującą temat bardzo dyskusyjny i aktualny nie tylko w środowisku rodzimym, ale też i poza granicami państwa czarnogórskiego. Jest to jeszcze jeden poważny głos w dyskusji podejmujący problematykę tak ważną dla Czarnogórców. Od momentu przyjętej konstytucji 19 października 2007 roku przez parlament niezawisłej Republiki Czarnogóry, która uznała mowę swojego narodu za oficjalny język urzędowy, odrębny od języków serbskiego, chorwackiego i bośniackiego (boszniackiego), toczy się zażarty spór o jego status i kryteria normy językowej, o ostateczny kształt czarnogórskiego systemu językowego. Nawet *Gramatika crnogorskog jezika* z 2010 roku nie załagodziła polemik w tym zakresie. Może argumenty, przytaczane w ocenianej rozprawie, przyczynią się do satysfakcjonującego wszystkie strony jego zakończenia?

Przedstawiona do oceny rozprawa liczy sobie 120 ss. wydruku komputerowego i składa się z *Przedmowy / Predgovor* (s. 4-11), części wstępnej (1. *Cel pracy i metodologia / Cilj rada i metode* s. 12-14), czterech części zasadniczego tekstu 2.-5. (s.12-106), 6. *Zakończenia / Zaključak* (s. 10-110) oraz 7. *Bibliografii / Bibliografija* (s. 111-120) podzielonej na wykaz literatury pisane łacinką i cyrylicą.

W *Przedmowie* Doktorant motywuje wybór tematu, wskazuje na bogactwo czarnogórskich dialektów, zwracając uwagę na współczesne ich zagrożenia cywilizacyjne i wpływ jaki wywiera na nią czarnogórski standard literacki, oraz sąsiedztwo serbskiego żywiołu językowego, wreszcie uzasadnia, w skrócie, zawartość treściową poszczególnych zasadniczych części/rozdziałów rozprawy, a na końcu charakteryzuje źródła materiałowe.

Cele jakie sobie stawia, włącznie z metodologią, przedstawia Doktorant w pierwszej części rozprawy. Na kilku stronach wyjaśnia iż: ...*Celem pracy jest nie tylko krótki przegląd historyczny rozwoju tej dyscypliny w studiach czarnogórskich, ale także ramy teoretyczne (zwłaszcza uwzględnienie tego tematu w najnowszej literaturze) dla zrozumienia pojęć dialekt i język standardowy, a także wzajemny związek tych dwóch terminów. Celem pracy jest wskazanie wielu faktów z bazy dialektu czarnogórskiego, które zasługują na zupełnie inny status we współczesnej perspektywie edukacyjnej, kulturalnej, medialnej, turystycznej i innych niż to, jakie miało miejsce dotychczas w środowisku świeckim i u znaczącej części społeczności w tym naukowej i zawodowej. Dlatego celem pracy jest zdefiniowanie mowy Czarnogórców jako niematerialnego dobra kulturowego z punktu widzenia ich autentyczności, opracowania naukowego, a nawet zagrożenia w formalnej i nieformalnej komunikacji współczesnego społeczeństwa...* (s 12).

Druga część/rozdział zatytułowana *Montenegrystyka i czarnogórska dialektologia jako jej dyscyplina / Montenegristika i crnogorska dialektologija kao njezina disciplina* przedstawia nowe spojrzenie na współczesną rzeczywistość językową w nowo proklamowanej, 3 czerwca 2006 r., Republice Czarnogóry. Ponieważ współczesny język standardowy bazuje na dialektach nowosztokawskich Doktorant wszechstronnie omawia zjawiska historyczno-językowe, które zadecydowały o krystalizacji tych dialektów, zakresie ich użycia i roli, jaką odegrały w kształtowaniu się języka literackiego. W podrozdziałach (2.1. *Pregled dosadašnjih proučavanja crnogorskih govora* i 2.2. *Tretman i podjela crnogorskih govora u filološkoj literaturi*) charakteryzuje czarnogórski obszar językowy, określa cechy dialektów nowosztokawskich i kryteria ich wyodrębnienia, wyznacza zakres, w jakim stały się one podstawą rozwoju czarnogórskiego standardu językowego.

Dialektalny obraz mowy współczesnych nam Czarnogórców przedstawiony jest w trzeciej części/rozdziale rozprawy (*Dijalekatski izraz i savremeno crnogorsko društvo*) w porównaniu: ze standardem czarnogórskim - w podrozdziale *Standardni jezik i dijalekatski izraz*, ze szkolnymi programami nauczania języka ojczystego – w podrozdziale *Savremeni crnogorski školski programi i dijalekatski izraz*), a także jako nośnik kulturowych i etnolingwistycznych wartości (w podrozdziale *Dijalekatski izraz kao nosilac kulturnih i etnolingvističkih karakteristika*). Charakterystyka dialektów została przedstawiona umiejętnie na tle historii narodu czarnogórskiego po współczesność, biorąc pod uwagę te fakty historyczne, które miały wpływ na zjawiska społeczne i kulturowe, a także polityczne.

Uwarunkowania ustawowe i prawne w aspekcie filologicznych komentarzy zostały omówione w czwartym rozdziale/części pt. *Zakonski uslovi i filološka argumentacija*.

Dla podkreślenia autentyczności perspektywy badanej problematyki w środowisku młodzieżowym Doktorant przedstawia stanowisko czarnogórskich studentów dotyczące użycia środowiskowych elementów mowy w piątym rozdziale/części pt. *Stavovi crnogorskih studenata o dialektaskim sadržajima*. Do tego posługuje się reprezentatywną egzemplifikacją ankietową (100 studentów pochodzących z 20 czarnogórskich miejscowości, studiujących na różnych kierunkach i wydziałach), która jest dogłębnie analizowana i przedstawiona, także w formie graficznej.

W podsumowaniu rozprawy (6. *Zaključak*) Doktorant, po szczegółowych analizach konstatuje: *U ovome smo radu pokazali da apsolutno postoji filološko, tj. naučno utemeljenje za realizaciju upisa crnogorskih govora u registar nematerialnih kulturnih dobra u nas.* (s. 108).

Do rozprawy załączony jest bogaty spis bibliograficzny, jednak warto się pokusić o rozszerzenie go. Byłoby wskazane, aby Autor uzupełnił choćby o pozycje: E. Koncewicz-Dziduch (*Sytuacja językowa w Czarnogórze*, 1999), M. Skrzyszewska (*Polityka językowa w Czarnogórze (2007-2014) – czyli rzecz o czarnogórskości*), B. Popiołek (*Język czarnogórski. Rys historyczny*, 2011), P. Żurek, *Podwójne pogranicze. Rzecz o polityce sąsiedztwa czarnogórsko-serbskiego*, 2013), M. Rekšć (*Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii* 2013), T. Nakazowa (*The Making of »Montenegrin Language«. Nationalism, Language, Planning and Language Ideology after the Collapse of Yugoslavia*, 2015), R,D, Greenberg, (*Language and Identity in the Balkans* 2008), L. Vasiljeva (*Osebnosti razvoja i savremeno stanje crnogorskog jezika* (2009), W. Stanisławski (*Europejskie perspektywy Czarnogóry: »długi marsz« malej republiki* 2011), M. Oczkowa (*Mit i język. Jak/czy językoznawstwo może kształtować świadomość polityczną i społeczną* 2009), R, Glušica (*Jezička politika u Crnoj Gori* 2009), M. Dymarski (*Odbudowa państwowości Czarnogóry – uwarunkowania historyczne i współczesne* 2013), I. Lakić (*Jezička slika Crne Gore* 2013), N. Komatina (*Jezik i identitet u Crnoj Gori* 2012), J, Kölhi (*Language and Identity in Montenegro. A Study among University Students* 2012, itd. O ile sobie przypominam także prof. A. Spagińska-Pruszk wielokrotnie wypowiadała się na ten temat.

Pomimo holistycznego spojrzenia na badaną problematykę Doktorant nie rości sobie praw do wyczerpania tematu.

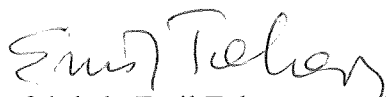
W ocenianej rozprawie nt. *Crnogorski govori kao nematerijalno kulturno dobro* Novica Vujović podjął się bardzo trudnego zadania analizy sytuacji obszaru gwarowego języka Czarnogórców na tle współczesnego standardu ich mowy, który kształtuje się do tej pory, gdyż proces jego kodyfikacji i stabilizowania nie jest jeszcze zakończony. Praca ambitnie rozpatruje

skomplikowaną rzeczywistość językową Czarnogórców i ich języka/języków w odniesieniu do prac z zakresu językoznawstwa normatywnego, które ukazały się w ostatnim czasie. Doktorant, niezwykle rzetelnie i wnikliwie, przedstawia współczesny standard językowy ukazując jego uwikłanie historycznojęzykowe, socjologiczno-historyczne jego aspekty, zewnętrzne, jak i wewnętrzne procesy dezintegracji językowej Słowian południowych po roku 1990, w tym rozpad standardu serbsko-chorwackiego, wreszcie proces kodyfikacji i standaryzacji współczesnych języków południowosłowiańskich na tle tendencji do bałkanizacji i europeizacji. Pozwala to Autorowi całościowo spojrzeć na problematykę kształtowania się współczesnego narodowego standardu językowego Czarnogórców. Praca ma pod tym względem znaczenie nowatorskie, ponieważ badania tego typu nie były dotąd w takim kierunku prowadzone, a sam proces językowej tożsamości współczesnych jego użytkowników daleki jest od jednoznacznego zakończenia. Otrzymujemy więc obraz dynamicznego kształtowania się opisywanej mowy Czarnogórców, zmiany w propozycjach normatywizacji, dyskusji nad wyborem, zakresem i kryteriami ustalania normy. Autor trudności w przebiegu normatywizacji języka upatruje zarówno w przyczynach historycznojęzykowych, jak i politycznych, przede wszystkim – w zróżnicowaniu językowym i kulturowym ludności zamieszkującej byłą Jugosławię oraz socjolingwistycznych, związanych z dynamicznym rozwojem ośrodków miejskich i ich przewagą nad wiejskimi, także przewagą kulturową i językową. Ważnym elementem prac normatywnych nad językiem stanowi mowa współczesnych Czarnogórców, jej rozwarstwienie gwarowe i obecny stan w świadomości ich użytkowników.

Językowe uwarunkowania we współczesnej sytuacji społeczno-politycznej Czarnogóry, obyczaje miasta, kształtowanie się języka miejskiego zaważyło na ogólnym obrazie języka standardowego i na jego normie. Wymienione zjawiska wiążą się w określony sposób z konsekwencjami językowymi. Masowa migracja ludności ze wsi do miast nasiliła zjawiska bałkanizacji języka. Równocześnie rozpad kulturowy i językowy byłej Jugosławii spowodował bodaj najbardziej spektakularne zmiany, nie tylko językowe. Autor bardzo wnikliwie omawia proces europeizacji czarnogórskiego standardu językowego (równoległość obu alfabetu cyrylicy i łacinki, znaczące wpływy obcej leksyki, itp.). Utrwalone w języku tendencje europeizacji i bałkanizacji języka mają zasadnicze znaczenie dla jego współczesnego kształtu. Autor z tej perspektywy ocenia również zasady standaryzacji zaproponowane przez Czarnogórską Akademię Nauk i Sztuk (*Crnogorska Akademija Nauka i Umjetnosti*) i przyjmuje – poprzez zasadę referencji – słownictwo związane z różnymi dziedzinami polityki, gospodarki, nauki i kultury jako odzwierciedlenie tendencji unifikacyjnych i innowacji (zapożyczeń) w standardzie języka czarnogórskiego.

Przedłożona rozprawa ujmuje skromnością i rzetelnością poczynionych analiz, przynosząc dzieło dojrzałe, krytyczne, ukazujące funkcjonowanie współczesnego języka czarnogórskiego tak w wymiarze standaryzacji i kodyfikacji normy językowej, jak i wpływów poszczególnych dialektów i mowy potocznej jego użytkowników. Realizuje pozytywnie postulat wielu opcji badawczych, co do łączenia diachronii i synchronii w języku, badań nad przenikaniem się uzusu i normy w języku, analizy przemian znaczenia i struktur gramatycznych miejscowych gwar pod wpływem procesów cywilizacyjnych, których istnienie trafnie zidentyfikował. Pracę cechuje wnikliwość analiz, znaczna wiedza teoretyczna pozwala Doktorantowi na swobodne poruszanie się w obszarze badanej problematyki, a wnioski są przekonująco uargumentowane. Z treści przytoczonych poszczególnych części/rozdziałów i załączonej bibliografii widać, iż Autor ma dobrze opanowany warsztat metodologiczny. Praca z powodzeniem wpisuje się we współczesne badania montenegrystyczne.

Stwierdzam, że monografia mgra Novicy Vujovicia *Crnogorski govori kao nematerijalno kulturno dobro* jest rozprawą interesującą, szczegółowo opracowaną i udokumentowaną na wystarczającym materiale egzemplifikacyjnym. Sam wybór omawianej tematyki jest trafny metodologicznie i poznawczo inspirujący, a zarazem istotny także dla praktycznych działań. Podejmuje aktualny temat badawczy, jest pozycją wartościową i pomocną w dalszych pracach badawczych. Uważam zatem, że spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Go do dalszych etapów przewodu doktorskiego, a pracę rekomenduję do druku.

prof.dr.hab. Emil Tokarz

